

História vzniku Šúru a jeho ochrana

Oto MAJZLAN^{1,2}, Ľubomír VIDLIČKA^{1,2}

¹ Katedra biológie Pedagogickej fakulty UK, Moskovská 2, 813 34 Bratislava

² Ústav zoológie SAV, Dúbravská cesta 9, 845 06 Bratislava

Slovo „šúr“ označovalo kedysi zamokrené územie, mokrinu. S takýmto označením sa stretávame napríklad na západnom Slovensku v blízkosti rieky Váh – Šúrovce (Veľké a Zemianske) s časťou Valtov Šúr a neďaleký Varov Šúr (v chotári stredovekej obce Šúr), v blízkosti Malého Dunaja (dedina Hrubý Šúr), ale aj v podhorí pozdĺž východných svahov Malých Karpát, kde boli mokriny (úpätne depresie) pôvodne napájané malokarpatskými potokmi – na starších mapách je vyznačený Šúr a Seeschlatt (teraz Šeslochty) a Jazero (teraz Žabí majer) na juhovýchod od Rače (pôvodne napájané Račianskym potokom a potokom Zbojnička), ďalej na severovýchod veľmi známy svätajurský Šúr ležiaci juhovýchodne od Svätého Jura a tiež medzi Vinosadmi (Malé a Veľké Trnie) a Modrou kedysi ležiaci Malý a Veľký Šúr (Klein Súr, Gross Súr), napájané Trnianskym potokom.

Na vysvetlenie vzniku šúrov v podmalokarpatskej rovine existuje viacero teórií (BRTEK in PETRÍK 1968). Najpravdepodobnejšou sa zdá teória vzniku zahradením tohto územia náplavmi Dunaja v staršom pleistocéne. Dunaj po prechode Devínskou bránou do nížiny zmiernuje svoj spád a vo väčšej miere začína ukladať transportovaný štrk, piesok a kaly. Takto vznikol dunajský náplavový kužeľ znemožňujúci voľný prietok potokov pritekajúcich z Malých Karpát do Podunajskej nížiny. Voda z týchto potokov sa preto postupne akumulovala a vytvárala rozľahlé jazero alebo viacero jazier. Dunajská akumulácia (bratislavsko-bernoľakovská terasa) v mladšom pleistocéne tektonicky poklesla. Začiatkom holocénu (asi pred 10 000 rokmi) prišlo aj k poklesu šúrskej nížiny a k opätovnému vzniku plytkej panvy, nad ktorou v súčasnosti vystupuje terasa Dunaja asi o 1-1,5 m (LUKNIŠ 1977).

Do oblasti svätajurského Šúru (o ktorý nám ide v tejto štúdii) pôvodne vtekalo 5 potokov z oblasti jurských Karpát a okolia – Rakovský potok, Fanglovský potok, Fofovský potok, Jurský (Starý) potok a Myslenický (Grinavský) potok. Potoky zároveň prinášali aj kal a vzniknuté jazero sa zazemňovalo a zarastalo špecifickými rastlinnými a lesnými spoločenstvami. Z odumretých a zotletých rastlín sa tu za stáročia vytvorilo slatinné rašelinisko a na ňom narástol vysokomenný barinno-slatinný jelšový les. Z tejto mokriny bola odvádzaná voda iba potokom Čierna voda, ktorého názov je odvodený od tmavého sfarbenia spôsobeného vylúhovaním rašeliny. Na nanesej dunajskej štrkovej a štrkopieskovej terase sa vyvinul úplne odlišný typ porastu – lužný dubovo-brestový les nazývaný „Dubový luh“ alebo „Háj“ (v súčasnosti Panónsky háj). Charakteristické preň boli hlavne stáročne nariedko rastúce košaté duby letné, mohutné jasene a divé hrušky (RECHINGER 1902).

Napriek tomu, že šúrske pôdy nie sú veľmi vhodné na poľnohospodárske účely, veľmi rozľahlý šúrsky les v minulosti lákal ľudí na jeho premenu a využitie. Botanik

KORNHUBER síce už v roku 1858 poukázal na význam Šúru z vedeckého hľadiska a navrhoval ako prvý jeho ochranu, ale aj tak bola okolo roku 1860 časť lesa odvodnená, vyrúbaná a premenená na lúky a pasienky.

Šúr sa rozkladá na území s nadmorskou výškou 128 až 132 m, čiže spád územia je minimálny. Odvodňovacie kanály odvádzajúce vodu do Čiernej vody často nestačili plniť svoju funkciu a územie zostávalo na jar a na jeseň silne podmáčané alebo zaplavené. V suchých rokoch tu zase vznikali požiare, pri ktorých nezhoreli len nadzemné časti drevín, ale do značnej hĺbky vyhorela aj rašelina (napr. v roku 1911, 1917, 1921, 1947), čím vznikli nebezpečné jamy zaplavené vo vlhkých rokoch vodou. Napriek trvalým snahám o využitie Šúru zostalo jeho jadro tvorené slatinným jelšovým lesom vcelku zachovalým komplexom s veľkou biologickou hodnotou.

Po vzniku Československa nastala priaznivá situácia pre rozsiahlejší vedecký výskum Šúru. Na potrebu jeho zachovania poukázal na schôdzi prírodovedcov vo Vlastivednom múzeu v Bratislave vtedajší najväčší znalec Šúru Klement Ptačovský. Šúr začali vo väčšej miere navštevovať biológovia (najmä českí) a prinášali stále viac dôkazov o nevšednosti tohto mokradného územia. Hlavne botanické štúdie Karla DOMINA (1921) sa stali podnetom vládneho komisára pre ochranu pamiatok v Bratislave Dr. Hofmana, aby už vo februári 1923 podal Ministerstvu školstva návrh na zriadenie rezervácie na ochranu Šúru. Neskôr ROUBAL (1926) píše, že výskyt vzácnnej flóry rozhodne *mluví pro samozrejmosť rezervácie v najväčšom rozsahu, ale i fauna Šúru dopĺňa tento kultúrny imperatív!* No boj o poľnohospodárske využitie tohto územia nevzdávala ani druhá strana. Vodohospodárske družstvo Šúr (založené už v roku 1892) ešte aj v roku 1928 jednalo s Ministerstvom poľnohospodárstva v Prahe o odvodnení celého územia. Bol vypracovaný a v roku 1933 aj schválený projekt meliorácie. Z finančných dôvodov však nebol hneď realizovaný.

Významný slovenský spisovateľ Peter Jilemnický, toho času učiteľ vo Svätom Jure, v roku 1937 o lesnom komplexe Šúr napísal: *„To je tá jedinečná botanická rezervácia, zaliata vyše pol roka vodou, ktorá sa v zime mení na nekonečné klzište, Šúr, cez ktorý dokonca aj v lete ťažko prejsť suchou nohou. Aj slávny Holuby musel si dobre masťiť svoje čizmy, keď tu botanizoval a túlal sa, tichý a zasnený, po šúrskejších močarínach, prekvapený nevidanými exemplármi flóry.“* (in PAVELEK 1958).

No nie všetci obyvatelia Svätého Jura mali takéto vznešený pohľad na významnú lokalitu v ich chotári. V roku 1938 požaduje Švenda ako zástupca Svätého Jura a vodného družstva *„odstránenie bahniska z blízkosti mesta“* a zdôrazňuje hygienickú stránku celej veci. A tak sa v roku 1939 sa pristúpilo k odvodňovaniu ktoré malo byť ukončené v roku 1941 (PTAČOVSKÝ 1955).

Aký bol postoj obyčajných ľudí k ochrane tohto svetového unikátu nám vykresľuje aj spisovateľ František HEČKO (1963) v románe *„Svätá tma“*: *Bahnoty* (názov pre Šúr) *však boli vždy mokré, bahnité a plné komárov, čo odrádzalo Juranov od orby, kosenia a pasienia.* Na inom mieste vykresľuje Hečko rokovanie vládneho komisára v pivnici vo Sv. Jure, ako vyriešiť otázku Šúru: *Inde také hnusná chrobač už dávno vydochla, len u nás ju chráni ‚univerzita‘, bodaj zhorela!... Pekná univerzita, čo sa zastáva takej zlezby a ľudia nemajú čo jesť a lichvy čo žrať! Keď to tak necháme, pamätajte na moje slová: toľko chrobače sa nám tu nakotí, že nás všetkých požerie... Škoda že s tou všivavou univerzitou drží aj Ministerstvo vnútra.* A ďalej konštatuje: *Odvodňovať sa*

budú, keby sa čo robilo. ŠVENDA (1940) v denníku Slovák uviedol: Máme 3045 ha výbornej pôdy, ale nateraz stále zaplavenej vodou... A ešte jednu ťažkosť máme s odvodnením Šúru. Tam vraj žije a veľmi dobre sa má akýsi chrobák (pravdepodobne Carabus clathratus), ktorého vraj niet na celej zemeguli, iba tam a bývalý Pamiatkový úrad položil naň ruku. Ten istý ŠVENDA (1941) neskôr v Slovákovi píše: dosť bolo debát, rokovaní, ankiet, naše Slovensko potrebuje chleba. Ďalej sa píše: tento hmyz a tieto prírodné rarity potrebujú vraj 1000 kat. honov, aby to všetko nevykapalo!

Reakcia ochrancov prírody Šúru nasleduje hneď. PAPÁNEK (1941) v denníku Gardista píše: *Rezervácie sa teda nezriaďujú „pre chrobákov“, ako si to niekedy predstavujú naivní ľudia, ale... pre poznávanie, vedenie a duchovný pokrok, ktorý je podmienkou každej kultúry a civilizovaného života vôbec.* Prof. BABOR (1941) reaguje v denníku Slovák: *Niet teda pochybností o potrebe zachovať Šúr ako štátne rezervovanú prírodnú pamiatku veľkej kultúrnej ceny... Slobodný štát Slovenský je povinný svojmu kultúrnemu poslaniu a svojej prestíži pred svetom túto svoju celkom neobyčajnú raritu zachrániť.*

Jediné, čo sa týmito slovnými prestrelkami dosiahlo bolo, že sa začalo uvažovať o zmene spôsobu odvodnenia Šúru. Do popredia sa dostal návrh vykopania kanála, ktorý by zachytil vody všetkých malokarpatských potokov vtekajúcich do Šúru a odviezol by ich do Čiernej vody. Vedecká obec dúfala, že hladina spodnej vody bude dostatočná na zachovanie aspoň centrálnej časti rezervácie. Kanál bol dokončený koncom roku 1943. Ako sa ukázalo po vybudovaní kanála (Šúrsky-Hlavný kanál nazývaný aj kanál Blatina), tieto očakávania sa nesplnili. Nanešťastie nastala dlhá perióda suchých rokov a v Šúri sa začal prejavovať deficit vody. Navyiac sa ukázal aj problém spojený s pasením dobytku v Háji (Panónsky háj). Dlhoročné pasenie zapríčinilo úplnú zmenu v rastlinných spoločenstvách. Les sa nemohol sám obnovovať. Zostali tu iba staré košaté duby a nenastávalo takmer žiadne zmladzovanie. Samotné pomenovanie „Háj“ označovalo spravidla malý nížinný listnatý krovinatý lesík v ktorom nachádzala zver útočisko a ochranu (bola „hájená“). (Pôvodne bol chránený - hájený pred vyrúbaním aj samotný les - háj.) Les bez podrastu prestal mať charakter a primárnu funkciu hája, keďže pasenie znemožnilo aj existenciu úkrytov pre zver. Preto bolo navrhnuté dosádzanie mladých drevín. Nanešťastie práve v tesnej blízkosti Hája bola naplánovaná výstavba rekreačnej osady „Háj“. Jej súčasťou malo byť aj kúpalisko vybudované v Háji v roku 1945 firmou Moravod (tá istá firma vybuodovala aj odvodňovací kanál) a tiež jazdecká dostihová dráha (1949-1954), ktorá mala byť najmodernejšou a najväčšou jazdeckou dráhou. Vybudovaná bola na pôvodne zasolených juhozápadných lúkach so slanomilnými spoločenstvami a pri jej budovaní bola zničená aj časť Hája (názov Panónsky háj sa prvý raz vyskytuje v práci PTAČOVSKÉHO v roku 1955). Našťastie sa od jej dokončenia, vzhľadom na vtedy novozriadenú rezerváciu, upustilo (PAVELEK 1958).

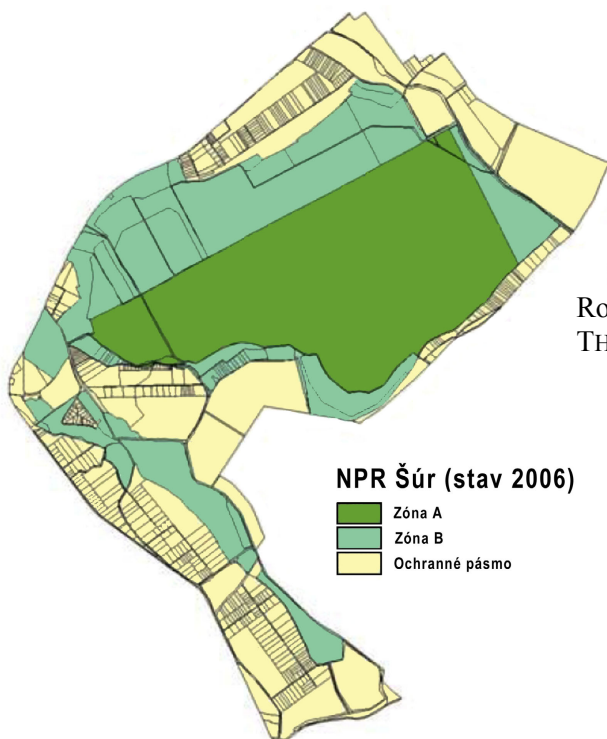
Katastrofálnu situáciu s vysychajúcim a odumierajúcim Šúrom a sústavným ničeným jeho okolia sa pokúsila riešiť Slovenská prírodovedecká spoločnosť, ktorá v roku 1951 podala memorandum na poverenie školstva žiadajúce zriadiť prírodnú rezerváciu. Takmer po 100 rokoch od čias KORNHUBERA (1858) bol vyhláškou Poverenia školstva, vied a umení č. 14755/1952-V/5 zo dňa 27.V.1952 Šúr konečne udelení status prírodnej rezervácie. Súčasťou rezervácie sa stal aj na

juhovýchode ležiaci Panónsky háj. Vyhlásením rezervácie sa problémy tohto územia nevyriešili. V roku 1954 bol na podnet Slovenskej akadémie vied a umení vypracovaný plán obnovy a zavodnenia Šúru, ktorý bol v rokoch 1955-56 aj realizovaný sústavou hatí, ktorými bola voda z malokarpatských potokov opäť privedená do Šúru. Nanešťastie zavodňovacie zariadenia nefungovali dlho a Šúr bol o pár rokov opäť bez vody (PACHINGER 1982).

Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave zriadila v roku 1958 na území rezervácie Šúr v časti Panónskeho hája a v blízkosti Šúrskeho jazera výskumnú Biologickú stanicu Šúr. Vybudovanie tejto vedeckovýskumnej stanice výrazne ovplyvnilo možnosti výskumu a množstvo prác o flóre a faune Šúru. Veľa cenných údajov bolo získaných aj v rámci diplomových prác študentov PriF UK.

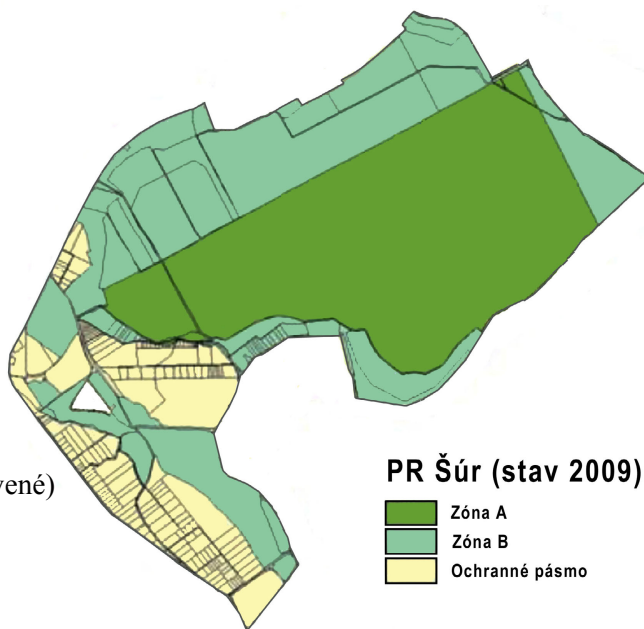
Rezervácia Šúr sa ako jedna z troch prvých lokalít na Slovensku dostala v roku 1990 do zoznamu medzinárodne významných mokradí podľa Ramsarskej konvencie (KOCIANOVÁ 1995). Okrem toho figuruje ako jadrové územie Národnej ekologickej siete Slovenska pod kódovým číslom N4 Šúr a jeho časť (433,71 ha) je aj územím európskeho významu NATURA 2000 (SKUEV0279 Šúr). V roku 1993 bola ustanovená za Štátnu prírodnú rezerváciu (ŠPR Šúr) a v roku 1994 v prílohe č. 3 zákona NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny bolo územie Šúru (988,6857 ha aj s ochranným pásmom) prekategORIZOVANÉ a zaradené do zoznamu národných prírodných rezervácií (NPR Šúr). V tom istom roku bola vypracovaná „Aktuálna koncepcia ochrany štátnej prírodnej rezervácie Šúr“ ktorej hlavnou úlohou bolo opätovné zavodnenie Jelšového lesa. Toto sa však napriek podpore Ministerstva životného prostredia SR nepodarilo. Dokonca sa v oblasti Čiernej Vody začalo s pôvodne neplánovanou rozsiahlou bytovou výstavbou a smerom od Svätého Jura sa uskutočnila výstavba skladových areálov (logistického centra)

Ani blízka budúcnosť nevyzerá pre svätojurský Šúr ružovo: z jednej strany sa tlačí výskumno-vývojový park, z druhej strany návrh na golfové ihrisko a dostihovú dráhu. Zatiaľ poslednou legislatívnou reakciou je vyhláška č. 1/2009 Krajského úradu životného prostredia vydaná dňa 25.V.2009, ktorou vyhlasuje prírodnú rezerváciu Šúr a jej ochranné pásmo s účinnosťou od 1.VI.2009. Prírodná rezervácia má podľa tejto vyhlášky výmeru 654,959 ha a jej ochranné pásmo 144,7297 ha (spolu 799,6887 ha) a člení sa na zóny A a B. V zóne A (336,0215 ha) platí piaty stupeň ochrany, v zóne B (318,9375 ha) štvrtý stupeň ochrany a v ochrannom pásme tretí stupeň ochrany. Šúrsy les patrí do zóny A a okolité porasty ako aj Panónsky háj do zóny B. Účelom rezervácie je zabezpečenie ochrany pôvodných spoločenstiev slatinného jelšového lesa a vřbovo-topoľového nížinného lužného lesa, dubovo-brestovo-jaseňového nížinného lužného lesa, vnútrozemských slanísk a slaných lúk, ako aj mokradných lúčnych spoločenstiev po obvode jelšového lesa (Vyhláška č. 1/2009 KÚŽP v Bratislave). Oproti minulosti sa veľmi výrazne zmenšila plocha ochranného pásma rezervácie, ktorá bola pôvodne 471,7742 ha. Takmer sa nezmenila rozloha zóny A a mierne sa zmenšila plocha vyčlenená ako zónou B. Ochranné pásmo tak okolo väčšej časti rezervácie prestalo vlastne existovať. Z ochranného pásma bola vyčlenená aj záhradkárska osada obkolesená Panónskym hájom. Zo zóny B bola odčlenená časť ležiaca za cestou vedúcou z Vajnora do Čiernej Vody.

Rozsah NPR Šúr v roku 2006 (podľa THALMEINEROVEJ (2006), upravené)

Rozsah PR Šúr v roku 2009
(podľa orientačnej mapy
k Vyhláške KÚŽP v Bratislave
č. 1/2009 z 25. mája 2009, upravené)

Literatúra

- BABOR, J. 1941. Potreba rezervácie Šúru pri Svätom Jure. *Slovák*, 9.I.1941.
- DOMIN, K. 1921. Svätajurský Šúr na Slovensku. *Věda přírodní* 2: 83, 121.
- HEČKO, F. 1963. Svätá tma. Slov. vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava, 224 pp.
- KOČIANOVÁ, E. 1995. Ramsarská lokalita NPR Šúr. *Chránené územia Slovenska* 25: 6-9.
- KORNHUBER, G.A. 1858. Das Moor Schur bei St. Georgen. *Pressburger Ztg.* 24(VIII): 192.
- KOVÁČ, V. (ed.) 1994. Štátna prírodná rezervácia Svätajurský Šúr. Záverečná správa, PriF UK Bratislava, Zoologický ústav, Bratislava, 114 pp.
- LUKNIŠ M. 1977. Geografia krajiny Jura pri Bratislave. UK Bratislava, 212 pp.
- OKÁLI, I. 1966. Doplnok k práci Ptačovského: "Literatúra o svätajurskom Šúre". *Acta Rerum naturalium Musei Nationalis Slovaci Bratislava* 12(1): 142.
- PACHINGER, K. 1982. Štátna prírodná rezervácia Jurský šúr. *Správy Slovenskej zoologickej spoločnosti pri SAV* 9: 52-55.
- PAPÁNEK, F. 1941. K otázke rezervácie svätajurského Šúru. *Gardista*, 16.II.1941.
- PAVELEK, J. 1958. Svätý Jur. Osveta, Martin, 92 pp.
- PETRLÍK F. 1968. Jurský Šúr. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 116 pp.
- PTAČOVSKÝ, K. 1955. Reservace svätajurského Šúru. *Ochrana prírody* 10(9): 257-263.
- PTAČOVSKÝ, K. 1956. Literatúra o svätajurskom Šúre. *Biológia* 11: 366-368.
- RECHINGER, K. 1902. Botanische Beobachtungen im „Schur“ bei St. Georgen. *Verhandlungen des Vereines für Naturkunde Presburg* 13(22): 30-37, 112.
- ROUBAL, J. 1926. Svätajurský Šúr u Bratislavy po stránke koleopterologické. *Časopis Československé společnosti entomologické* 23: 6-9.
- Š (ŠVENDA) 1940. Odvodní sa svätajurský "Šúr"? *Slovák*, 25.VIII.1940: 12.
- Š (ŠVENDA) 1941. Ešte raz svätajurský Šúr a potreba Svätajurčanov. *Slovák*, 21.I.1941, 18: 4.
- THALMEINEROVÁ, D. 2006. Sprievodca Šúrom. Obnova vodného režimu v národnej prírodnej rezervácii Šúr. Štátna ochrana SR v spolupráci s APOP, Bratislava, 13 pp.

Stádo kráv pasúce sa vo svätajurskom Háji v roku 1945.